

PETROVICS ISTVÁN

A MEZŐGAZDASÁG SZEREPE A KÉSŐ KÖZÉPKORI PÉCSEN

Gabonatermelés

A középkori magyarországi városok életében a gabonatermelés általában az önellátást szolgálta. Új helyzet állt elő azonban Amerika 1492. évi felfedezését követően. Ekkor ugyanis a kereskedelmi útvonalak áttevődtek az Atlanti-óceánra, s hamarosan kiformalódott az új világpiac, amely mérhetetlenül kiszélesedett a középkori viszonyokhoz képest. A 16. század folyamán Európában agrárkonjunktúra alakult ki: az elsősorban a kontinens nyugati felén jelentkező demográfiai robbanás következtében az élelmiszerek iránti kereslet nagymértékben megnőtt, az élelmiszerek ára pedig hihetetlen módon megugrott. A kézműipar térvesztése, a magyar nemesfém iránti kereslet lanyhulása, valamint a mezőgazdasági termények árának példátlan mértékű növekedése azt eredményezte, hogy a késő középkori Magyarországon még a *civitasok* polgárainak figyelme is egyre inkább a szőlőművelés és borkereskedelem, valamint a gabonatermelés irányába fordult. Ezt jelzi, példának okáért, hogy a 16. század elején a soproni polgárok 40%-a szántókkal rendelkezett, s a lakosság 80%-ának, a kézművesek kétharmadának szőlőbirtoka volt. Valószínű továbbá, hogy a szántóföldek jelentősége minden olyan város esetében megnőtt, amelynek határában gabonatermelésre nyílt lehetőség. Ezt látszik bizonyítani Eperjes példája is, ahol a 16. század végén a polgárok zöme szántótulajdonos volt.¹

Pécs esetében – adatok hiányában – nem tudjuk megmondani, hogy a városlakók hány százaléka rendelkezett szántókkal. Arra vonatkozó becsléseket sem tudunk tenni, hogy a 16. század elején mennyire nőtt meg a város környékén levő szántóföldek jelentősége. Csupán azt valószínűsíthetjük, hogy a Pécs határában folytatott gabonatermelés nem piaci célokat szolgált. Gyanítható, hogy Pécs lakóinak, pontosabban szólva az itt élő egyháziaknak és világiaknak a gabonaszükségletét a püspöki és káptalani birtokok, valamint a polgárok által művelt földek együttesen sem voltak képesek biztosítani, s a város gabonából behozatalra szorult. Meglehetősen egyértelműség-

---

¹ Bácskai Vera: *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Budapest, 2002. 61.; Petrovics István: A középkori mezővárosi gazdálkodás. In: Kubinyi András–Laszlovszky József–Szabó Péter: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Martin Opitz Kiadó. Budapest, 2008. (a továbbiakban: Kubinyi–Laszlovszky-Szabó 2008) 452–454.

gel utal erre az a tény, hogy amikor Fráter György 1534-ben megtiltotta a gabona Dunán való szállítását, Pécssett éhínség tört ki.²

Az elbeszélő munkák – köztük Oláh Miklós Hungáriája – által nyújtott általános képet, miszerint Pécs környéke termékeny földekben bővelkedik, a szórt okleveles adatok tovább pontosítják. A kútfők sok esetben nemcsak arról tájékoztatnak, hogy a város körüli szántók merre feküdtek, hanem azok nagyságára és tulajdonosára is utalnak. János fia: Péter mester végrendelete 1389-ben ugyan még csak általánosságokban ír Pécs környéki szántókról,³ de az 1398. június 5-én kelt oklevél már azt is megadja, hogy László festő özvegye, Ilona és Gergely nevű fia a Pécs melletti Patacson vásárolt öt hold szántót.⁴ Egy 1408-ból származó adat szerint pedig János pécsi szabó Ürögön 3 hold szántót adományozott a patacsi pálos remetéknek.⁵ Az egyik terület tehát, ahol a pécsi polgárok előszeretettel vásároltak szántókat, a várostól nyugatra fekvő patacsi–ürögi régió volt. Itt a szántók mellett szőlőket és réteket, illetve kaszálókat is említenek az oklevelek.⁶ 1424-ben a Talentis testvérpár hagyatéka kapcsán szintén utalás történik szántókra, de ezek fekvését nem ismerjük.⁷ Egy 1443-ból származó oklevél azonban arról tudósít, hogy a pécsi Szent Tamás utcában lakó György szabó *Megyver* és *Arpad possessio*-k határában jutott szántókhoz.⁸ Ez pedig azt jelzi, hogy a másik jelentős terület, ahol szántók helyezkedtek el, a várostól délre feküdt. Roppant valószínű, hogy a szóban forgó, Pécstől délre, délkeletre eső területen található Almás, Felsőlotárd, Udvard, Mislény és Olaszi nevű birtokokon,

---

² Szakály Ferenc: *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez*. Budapest, 1995. (a továbbiakban: Szakály 1995) 36. o. 30. sz. jegyzet. A gabonabehozatal szükségességének ellentmondani látszik Istvánffy Miklós munkája, amiben az olvasható, hogy Pécs környékén nagy mennyiségben található olcsó gabona. Vö. Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/1–3. Sajtó alá rendezte Benits Péter. Budapest, 2001. I/2. (a továbbiakban: Istvánffy 2001) 90.

³ Tadija Smičiklas–Marko Kostrenčić: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmaciae ac Slavoniae. Diplomatici zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. I–XVIII. Zagrabiae, 1904–1990. XVII. 240–243. Különösen 242. Ilyen helyzettel később is találkozunk. A városi tanács által 1424. április 19-én kiadott oklevél például Pécs határában (*in territorio dicte civitatis*) fekvő szántókat, szőlőket és kaszálókat említ. *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai levéltár* (a továbbiakban: Dl.) 11500.

⁴ Dl. 8844. Vö. *Zsigmondkori oklevéltár*. Összeállította Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert–Lakatos Bálint. I–XII. Budapest, 1951–2013 (a továbbiakban: ZSO) I. 5395. sz. regeszta.

⁵ *Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány monostorai. I–III.* (Az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai. X., XIII–XIV.) Budapest, 1975–1978. (a továbbiakban: DAP) II. 150. Vö. Rupp Jakab: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetes városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve*. I–III. Pest, 1870–1876. I. 394.

⁶ Dl. 9854. Vö. ZSO III. 1528. sz. regeszta; DAP II. 150. – A szőlők kérdését alább tárgyaljuk.

⁷ Dl. 11500. Vö. ZSO XI. 452. sz. regeszta.

⁸ Dl. 92958.

amelyek – ha átmenetileg is, de – pécsi polgárok kezén voltak, szintén szántóföldi termelés folyt. Az okleveles források alapján még egy harmadik terület is kirajzolódik, ahol szintén szántókkal találkozunk. Igaz, a várostól keletre fekvő Meszesen említett szántó nem polgári kézen volt, hanem a székesegyház Aranyos Mária-kápolnájához tartozott. A szóban forgó szántóról még azt is megtudjuk, hogy az a 15–16. század fordulója táján *Alcis* (Ács?) Imre pécsi polgár szőlőjével volt határos, és azt Csázmai Máté, az Aranyos Mária-kápolna egyik – név szerint nem említett – oltárának igazgatója a püspök engedélyével eladta. Csázmai Máté azért szánta magát erre a lépésre, mert az elődök hanyagsága miatt gaz verte fel a meszesi földet.⁹ Bizonyára a Pécs környéki gabonatermelés jelentőségével magyarázható az a tény, hogy az 1494/95. évi királyi számadáskönyvekben a 15. század végén mértékegységként felbukkant a pécsi köböl (*cubulus Quinqueecclesiensis*).¹⁰ Részben a gabonatermesztéssel lehet összefüggésben az a helyzet is, hogy a pécsi polgárok igyekeztek maguknak malmokat szerezni a város környékén.

Szőlőművelés

Számos adat tanúsítja, hogy a 15. század közepe táján nem egy magyarországi városban a polgároknak már több mint a fele rendelkezett szőlőbirtokkal, s nem számított kivételesnek az a helyzet, hogy az iparosok jelentékeny hányada (pl. Pozsonyban: 21,9%; Sopronban 29,4%) gazdaságának súlypontja a bortermelésen és -kereskedelmen nyugodott. Ugyanakkor ez a réteg eredeti kézműves mesterségét is meglehetősen intenzíven űzte. Az összehasonlítás kedvéért utalunk arra, hogy Pozsony és Sopron bortermelésének évi értéke csaknem megegyezett azzal az értékkel, amit Bártfa vászonipara állított elő egy év alatt.¹¹ A bor, amely korán az áruforgalom tárgya lett, a középkori viszonyok között igen fontos kereskedelmi cikknek számított, hiszen a kutak vize általában alkalmatlan volt az ivásra. Piaci értékesítése – idehaza és külföldön – nem okozott gondot, éppen ezért a tőkével rendelkező kereskedők és iparosok előszeretettel fektették pénzüket szőlők vásárlásába annak ellenére, hogy a beruházott összeg viszonylag lassan térült meg. Ismeretes továbbá, hogy a szőlőparcellákat nem mindig számították be a jobbágytelki állományba, aminek következtében szabadabb birtoklási forma alakult ki, s ez a későbbiek során lehetővé tette a polgári kereskedelmi tőke behatolását. A szőlőművelés 14–15. századi fel-

---

⁹ Iványi Béla: Egy 1526 előtti ismeretlen kéziratot formulás könyv. *Történelmi Tár* 1904. (továbbiakban: Iványi 1904.) 527.

¹⁰ Engel, Johann Christian von: *Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer*. I. Halle, 1797. 43. Ld. még Fedeles Tamás: „Eztán Pécs tűnik szemünkbe.” *A város középkori története 1009–1526*. Pécs, 2011. (a továbbiakban: Fedeles 2011) 107.

¹¹ Granasztói György: *A középkori magyar város*. Budapest, 1980. 192–194.; Szűcs Jenő: *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*. Budapest, 1955. 53–66.

lendülésében a parasztság mellett igen nagy szerepet játszott a mezővárosi és a városi polgárság.¹² A jobbágyokkal szemben előnyt jelentett számukra, hogy a szőlőműveléssel járó magas költségeket – a bortermelés ugyanis bonyolult munkaszervezetet igénylő termelési ágának számított, és bémunkások alkalmazását is megkövetelte – a tőkájük révén fedezni tudták, és könnyebben vállalhatták az esetleges rossz termés kockázatát is. Ugyanakkor a szőlőművelés elősegítette a jobbágyok polgárosodását és egyes szőlőtermelő és borforgalmi helyek mezővárossá, sőt várossá alakulását is. Ennek illusztrálására a legjobb példát a szerémségi Újlak szolgáltatja.¹³ Bizonyos városok polgárai, ha a környékbeli földek nem voltak alkalmasak szőlőtelepítésre, távoli vidékeken vettek vagy béreltek szőlőparcellákat, azaz *extraneus* szőlőbirtokosok lettek. A fehérvári polgárok, például, Somogyban, a szegediek és a pestiek a Szerémségben, a debreceniek pedig a Bihar hegység lankáin műveltettek szőlőt.

A Duna és a Száva között elterülő Szerémség – elsősorban európai híru szőlészete révén – a középkori Magyarország egyik legértékesebb mezőgazdasági vidékének számított. A szerémségi bor az oszmánok megjelenéséig kiváló minősége miatt országszerte igen keresett cikk volt, amit a korai időszakból fennmaradt vámszabályok bejegyzései is meggyőzően bizonyítanak.¹⁴ Érdekes, és ugyanakkor igen meglepő, hogy pécsiek szerémségi szőlőbirtoklásáról nem őrződött meg adat.

Az 1526 előtti időszakból fennmaradt ösztövért okleveles anyag alapján számos lényegbevágó kérdést lehetetlen tisztázni. Megállapíthatatlan pl. Pécs bortermelésének évi értéke, a borkereskedelem pontos iránya és mértéke, a szőlőbirtokokkal rendelkezőknek a város összlakosságához viszonyított aránya, a szőlőbirtoklás jellege,

---

¹² A szőlőbirtoklás és adózás 13. századi helyzetére ld. Solymosi László: *A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon*. Argumentum Kiadó 1998. 137–183. Ld. még Solymosi László: Szőlőbirtok és oklevéladás a középkori Magyarországon. In: Baráth Magdolna–Molnár Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Geccényi Lajos tiszteletére*. Budapest–Győr, 2012. 311–324.

¹³ Újlakra ld. Fügedi Erik: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek*. Budapest, 1981. 16–19.; Hegedűs Antal: *Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon*. Újvidék, 1983. 93–179. (az Újlaki Jogkönyv magyar fordítása); Vukičević-Samaržija, Diana: A középkori Újlak és műemlékei. In: Kollár Tibor (szerk.): *A középkori Dél-Alföld és Szer*. Szeged, 2000. 475–500.; Andrić, Stanko: *Kapisztrán Szent János csodái*. Budapest, 2009. 37–47.

¹⁴ A szerémségi borral való kereskedelmet a késő középkorban lényegében két alföldi város, Pest és Szeged sajátította ki. Kristó Gyula (szerk.): *Szeged története. I. A kezdetektől 1686-ig*. Szeged, 1983. (a továbbiakban: Szeged története I.) 475. (A vonatkozó rész Kulcsár Péter munkája); Draskóczy István: Borkereskedelem a 15–16. század fordulóján. Kassa kiváltsági és borkereskedelme. (a továbbiakban: Draskóczy 2002) In: Benyák Zoltán–Benyák Ferenc: *Borok és korok: bepillantás a bor kultúrtörténetébe*. Budapest, 2002.² (a továbbiakban: Benyák Z.–Benyák F. 2002) 117–119.; Szakály Ferenc: A Közép-Duna menti bortermelés fénykora. In: Benyák Z.–Benyák F. 2002. (a továbbiakban: Szakály 2002) 132–133.; Petrovics István: Dél-dunántúli és dél-alföldi városok kapcsolata Felső-Magyarországgal a középkorban. In: *Csukovits Enikő–Lengyel Tünde: Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35. Budapest, 2005. 144–145.

vagyis az, hogy vásárolt vagy bérelt parcellákon folyt-e a szőlőtermelés. Nincsenek biztos ismereteink a szőlőtermelés módjáról, s a telepített szőlők fajtájáról sem. Az azonban bizonyos, hogy a szőlőtermelés munkafolyamatának valamennyi fázisában – különösen szüretkor – a szőlősgazdák bémunkásokat is alkalmaztak.

Magáról a szüretéről és a borkészítés módjáról ugyancsak keveset tudunk. A szőlőszemek kisajtolása egyszerű taposással történt, mivel a gépi berendezések ebben az időben igen ritkák voltak.¹⁵ A mustot az *extraneus* szőlősgazdák vagy a helyszínen tárolták, vagy a lakóhelyükre szállították, és ott pincékben helyezték el. Az oklevelek szerint polgári vagy paraszti tulajdonban levő pincéket már a 15. században is nagy számban lehetett találni az ország jelentősebb szőlővidékein.¹⁶ A régészeti kutatások Pécs városában is meglehetősen sok középkori pincét tártak fel. Ezek tekintélyes része lakóházakhoz tartozott és kiválóan alkalmas volt a bor tárolására.¹⁷

A szőlővel összefüggésben a pécsi okleveles anyag alapvetően egy dologról tájékoztat. Arról, hogy a középkorban hol folyt szőlőtermelés a város környékén. A 14. század eleje és a 16. század közepe közti időszakot vizsgálva, eddigi ismereteink szerint, 1332-ben történt említés első ízben szőlőről. Ez a szőlőparcella a patacsi hegyen feküdt, és egy István nevű kereskedő lányának, Margitnak a tulajdonában volt.¹⁸ A 14. század negyvenes és ötvenes éveiben, Patacs mellett, Siklóson és Pécsváradon, illetve az említett helyek környékén vásároltak vagy vettek zálogba birtokokat – köztük szőlőt is – a pécsi polgárok.¹⁹ A későbbiek során az utóbbi két helyen azonban lanyhult a pécsi polgárok szőlővásárlási kedve, tudniillik a 15. század első feléből fennmaradt oklevelek szinte kizárólag csak patacsi szőlőket emlegetnek. Ebben a vonatkozásban különösen érdekes az 1406. január 29-én kelt oklevél, amely

---

¹⁵ A mustnyerés eszközeire és módjára ld. Simon András: A mustnyerés eszközei és módjai. In: Benyák Z.–Benyák F. 2002.

¹⁶ Belényesy Márta: Szőlő- és gyümölcsstermesztésünk a XV. században. *Néprajzi Értesítő*. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve, 1955. 12–25.; Székely György: A hónapok munkái és a középkori művészet. In: *Agrártörténeti Szemle* 23 (1981) 1–30.; Csoma Zsigmond: *Szent Vincétől Szent János poharáig. Magyar történeti borkalendárium örök időkre*. Budapest, 1999.; Benyák Z.–Benyák F. 2002.

¹⁷ A középkori pécsi pincék jelentőségét már a földrajztudós Szabó Pál Zoltán is hangsúlyozta. Ld. Szabó Pál Zoltán: A földrajzi helyzet Pécs fejlődésében. In: *Pannonia* 6 (1940) 392–403. – Nézetének bemutatására legutóbb Fedeles Tamás is kitért, vö. Fedeles 2011. 111.

¹⁸ *Anjoukori Okmánytár. Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. I–VI. Szerk.: Nagy Imre. Bp. 1878–1891. VII. Szerk.: Tasnádi Nagy Gyula. Budapest, 1920. (a továbbiakban: AO) II. 605. Az oklevelek mellett a pécsi egyházmegye legkorábbi misekönyve, a *Missale secundum morem alme ecclesie Quinqueecclesiensis* (facsimile kiadás [Szekszárd] Schöck Kft, 2009.) egyik, a 13–14. század fordulóján keletkezett bejegyzése is említést tesz szőlőről (*vinea Beati Virgínis*).

¹⁹ 1341. 07. 04. = Dl. 69960.; 1344.08.05. = AO IV. 435.; 1345. 01. 13. = AO IV. 481.; 1352. 01. 11. = AO V. 540–541. A siklósi borvidék jelentőségére vö. Fedeles Tamás: A püspökség és a székeskáptalan birtokai, gazdálkodása. In: A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk.: Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegei József. Pécs, 2009. 441.

arról tájékoztat, hogy Márk fia: Benedek pécsi polgár, valamint felesége, Katalin és fiuk, Gergely egy Patacon levő szőlőjüket elcserélték Patacsi László fia, Jánossal, valamint annak feleségével és leányaival. Mivel a két szőlő értéke eltért egymástól, Patacsi László fia, János három márkadénárt fizetett Benedeknek, vagyis az értékkülönbséget kiegyenlítésére pénzzel történt. A szóban forgó szőlők határainak megjelölésénél még további pécsi polgárokat is megnevez az oklevél. Ezek egyike, Kóhidi Miklós volt, aki szőlőpréssel rendelkezett. Ebből arra következtethetünk, hogy a szőlőt helyben, vagyis a patacsi szőlőhegyen dolgozták fel, és minden bizonnyal itt tárolták a bor egy részét is, míg a másikat esetleg Pécsre szállították.²⁰ 1411. október 16-án Gergely fráter, a patacsi Szent Jakab-kolostor perjele eladta az itteni, ugyancsak a pálos remetékhez tartozó Szűz Mária-kolostornak a falu területén fekvő szőlőjét Patacsi Ferenc fiának, Domokosnak és feleségének, Katalinnak. Az oklevél megadja a szóban forgó szőlő nevét is (*Hasarchus*), továbbá az is kiderül belőle, hogy északi oldalról a Bonchusnak mondott Péter pécsi polgár szőlőparcellája határolta.²¹ A szóban forgó kútfő azért is figyelemre méltó, mert egyértelműen bizonyítja: az itteni pálosok is vásároltak szőlőt a patacsi hegyen, amit, ha a körülmények úgy kívánták, el is adtak. Görcsönyi László pécsi várnagy 1423. április 30-án kiadott oklevele pedig azért érdemel említést, mert egy Patacon levő szőlő adásvétele kapcsán kiderül belőle, hogy az itteni szőlő tulajdonosa, Lőrinc kalmár pécsi polgár a város Szent Tamás nevű utcájában lakott.²²

Érdekes, hogy 1423-at követően nem találunk utalást a patacsi hegyen levő szőlőkre. Ez bizonyára a források nagymérvű pusztulásával magyarázható, nem pedig azzal, hogy a pécsi polgárok a 15. század első harmada után nem vásároltak itt szőlőt. A fenti feltevés mellett szól az a körülmény is, hogy a Patacs közelében levő üregi hegyen egy 1512. január 23-án kelt oklevél szerint a Pécsről való Török Lőrinc, két társával együtt, egy szőlő tulajdonosa volt.²³

Az első olyan oklevél, amely annak emlékét őrizte meg, hogy Pécs környékén – Patacon kívül – máshol is folyt szőlőművelés, 1443-ból származik. Ekkor arról értesülünk, hogy a Szent Tamás utcából való pécsi polgár, György szabó, a pécsi városi tanács által írásba foglalt egyezség révén *Malon possessio*-ban egy szőlőhöz jutott.²⁴ Bastogne-i Henrik pécsi polgár 1459. január 27-én kelt testamentuma egy újabb területre hívja fel a figyelmet, ahol a 15. század derekán – s bizonyára a középkor java részében – szintén szőlőtermelés folyt. Ez a Pécstől északkeletre található, a középkorban

---

²⁰ Dl. 9155.; vö. ZSO II/1. 4430. sz. regeszta. – Magunk, Szabó Pál Zoltánnal ellentétben, úgy véljük, hogy a középkor során a szőlőkben is voltak pincék.

²¹ Dl. 9823.; vö. ZSO III. 1072. sz. regeszta; DAP II. 150.

²² Dl. 11 349.; vö. ZSO X. 498. sz. regeszta.

²³ Dl. 22269.

²⁴ Dl. 92958. *Malon* ma Málom néven Pécs része.

önálló településnek számító Szabolcs (ma: Pécsszabolcs).²⁵ A 15–16. század fordulóján pedig a Pécs és a fentebb említett Szabolcs között fekvő Meszesen levő szőlőre történt utalás, amely egy *Alcis* (Ács?) Imre nevű pécsi polgár tulajdonában volt.²⁶

Pécs környékén, valamint a város közvetlen közelében a 14. és a 16. század elejei közötti időszakban tehát jelentős szőlőtermelés folyt. Szőlőskerteket a Mohács előtti időszakban nemcsak a Mecsek déli lankáin, hanem a várostól délre fekvő Málon néven ismert helyen (ma Málom, Pécs része) is találunk. A szőlőkről tudósító oklevelek az esetek zömében megnevezik azt a helyet, ahol ilyen típusú ingatlanok feküdtek. Néha előfordul az is – miként ez egy 1478-ban kelt, II. Pál pápa által megerősített szerződés esetében megfigyelhető –, hogy a szóban forgó kútfő csak a szőlő hozzávetőleges helyét „árulja el”. A jelen szerződést példaként említve ez az jelenti, hogy a Spanac/Spaynar Ágoston által a pécsi karmelitáknak adományozott szőlőről csupán annyit tudunk meg, hogy az egy, a városfalon kívül álló házhoz tartozott.²⁷

Külön problémát jelent a „pécsi szőlőhegy” (*promontorium civitatis Quinqueecclesiarum*) lokalizálása. Ezt a kitételezt egy 1497. évi oklevélben olvashatjuk. Maga a diploma arról tájékoztat, hogy Szeged egyik legvagyonosabb polgára, a város bírói tisztségét másfél évtizedre kisajátító Szilágyi László, nemcsak kőházzal rendelkezett Pécsen, hanem annak promontóriumán egy szőlővel is.²⁸ Mivel az oklevél a szőlőhegy elhelyezkedéséről nem közöl információt, ezért annak pontos helyét lehetetlen meghatározni. Egy dolog biztos csak: a promontórium a várostól északra, a Mecsek déli lankáin lehetett. Talán ott, ahol a *Pécsi Missale* egyik, a 13–14. század fordulóján keletkezett bejegyzése említi a Szűz Mária szőlőt (*vinea Beati Virginis*).²⁹

Úgy véljük, a város szűkebb értelemben vett környékén folytatott bortermelés alapvetően a helyi szükségletet fedezte. Ez komoly mennyiség lehetett, hiszen Pécs fontos egyházi központnak számított, ahol jelentős mennyiségű miseborra is szükség volt. A pécsi polgárok által a távolsági kereskedelemben értékesített nedű viszont minden bizonnyal távolabbi helyről, a délkelet-tolnai, elsősorban a szekszárdi borvidékről származhatott.³⁰

---

²⁵ Marri, Giulia Camerani: *I documenti commerciali del fondo diplomatico medico nell'Archivio di Stato di Firenze (1230–1492)*. Firenze 1951. 89–90. 254. sz. regeszta. (A testamentum latin nyelvű regesztája megtalálható még: Petrovics István: Bastogne-i Henrik pécsi polgár és végrendelete. In: *Pécsi Szemle* 12 (2009) 4. szám 9.

²⁶ Iványi 1904. 527.

²⁷ Czaich Á. Gilbert: Regeszták a római Dataria-levéltárnak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből. In: *Történelmi Tár* 1899. 17. Fedeles Tamás szerint a szóban forgó szőlő a város feletti szőlőhegyen (*promontorium*) lehetett. Vö. Fedeles 2011. 110.

²⁸ *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghelyi Dezső, I–V. Győr, 1865–1873. Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghelyi Dezső, VI–VIII. Budapest. 1876–1891. V. 388–389.

²⁹ Fedeles 2011. 110.

³⁰ Szakály 2002. 135.

Állattenyésztés

A 15. században felvirágzó külterjes marhatartás révén – különösen – az Alföldön megnőtt az állattenyésztés jelentősége. Az állatokat az év legnagyobb részében a szabad ég alatt tartották, s nem ritkán még télen is a legelőn hagyták. Ellátásukban – főleg a téli időszakban – nélkülözhetetlen volt a széna, melynek gazdasági jelentőségére utal, hogy korán az áruforgalom, sőt a vámtarifák tárgya lett.³¹

A középkori Péccsel kapcsolatos írott források meglepően kevés konkrét információt őriztek meg az állattartásról. A legbőbeszédűbb Istvánffy Miklós munkája, amelyben a következő mondat érdemel figyelmet. Pécs környékén – írta a kiváló humanista történetíró – „...az egész mező is sok öreg s apró barmokat nevel, és az Duna s Dráva makkos erdein hizlalt disznókat a szomszéd tartományokra felette igen számosan szolgáltat.”³² Mivel az „apró barmokat” illetően igen sommásan fogalmaz a szerző, ezért csupán feltételezhetjük, hogy megjegyzése a kecskére, a juhra, és esetleg a különböző fajtájú baromfira (csirke, kacska, liba, pulyka) vonatkozik. A baromfi – amelynek nagy részét bizonyára a városfalakon belül nevelték – a sertéssel – és talán a báránnyal együtt – fontos szerepet játszott a lakosság hússal való ellátásában. Akárcsak a szarvasmarha, amelyet a tejéért is tenyésztettek. Istvánffy azt állítja, hogy a Pécs körüli legelőkön tartott marhákat nagy mennyiségben szállították más vidékekre – vagyis a polgárok üzleteltek velük. Ennek ellentmondani látszik az a tény, hogy a 16. század első felében a pécsi kereskedők – köztük Schreiber Farkas városbíró – az Alföldről hajtották a csordákat a Dunántúlra, illetve onnan tovább Itáliába. Abban azonban nem kételkedhetünk, hogy a szarvasmarha húsát Pécsen is előszeretettel fogyasztotta a lakosság. Schreiber Farkas itteni mészárszékeit okleveles forrás is említi. Kétség nem fér tehát hozzá, az Alföldről beszerzett marhák egy tekintélyes részét Schreiber pécsi mészárszékeiben vágták le és mérték ki.³³

Mivel igazállatokra is szüksége volt a pécsieknek, ezért lovat, ökröt, esetleg tehenet, a városon belül is tartottak. Megerősíti ezt a nézetet a pécsi káptalan 1336. november 10-én kelt oklevele, amely arról tájékoztat, hogy Pál fia: János kanonoknak a városban levő kúriájából erőszakkal elhajtottak két 10 márka értékű kancát és négy ökröt.³⁴

---

³¹ Szabó István: *A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig*. Budapest, 1975. 32–35.

³² Istvánffy 2001. 91.

³³ Szakály Ferenc: Schreiber Farkas, pécsi bíró (1527–1542). Pályakép néhány gazdaság- és társadalomtörténeti tanulsággal. In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1975–1976*. 97.; vö. Szakály 1995. 51.

³⁴ *Anjoukori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*. I–XV., XIX–XX., XXII–XXIX., XXXI., XXXIV., XXXVIII. Bp.–Szeged. 1990–2013. Szerk.: Almási Tibor, B. Halász Éva, Blazovich László, Géczy Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó Éva. XX. 425. sz. regeszta. A középkori városi állattartásra ld. Lyublyanovics Kyra Veronika: Városi állattartás a középkorban. In: Kubinyi–Laszlovszky–Szabó 2008. 95–98.

Halászat

Jóllehet a halászat, vadászat és madarászat nem vonható szorosan a mezőgazdaság fogalma alá – az emberi táplálkozásban betöltött szerepük és a mezőgazdasághoz fűződő szoros kapcsolatuk miatt – itt teszünk említést róluk. Bár a középkori Pécsre vonatkozó írott források csupán a halászatról tájékoztatnak, biztosra vehetjük, hogy az összes fenti tevékenység számottevő módon járult hozzá a népesség élelemmel való ellátásához.³⁵ A halászat kiemelkedő volta teljes mértékig érthető, hiszen Pécs püspökváros volt, ahol – különösen a böjti időszakban – komoly mennyiségű hal került az egyházi és világi személyek asztalára. Mivel Pécs közvetlen közelében nagyobb folyó vagy tó nem található, a kifogott halakat távolabbról és – Oláh Miklós kifejezését használva – „*élettelenül*” szállították a városba.³⁶

A szükséges mennyiségű hal biztosítása részben a pécsi egyház népeire, részben pedig a város polgáira hárult, akik nemcsak a folyami halászat kínálta lehetőségét aknázták ki, hanem természetes, illetve mesterséges módon kialakított halászó helyeket is igénybe vettek erre a célra. Különösen a Duna és a Dráva mentén található püspöki birtokok és mezővárosok (pl. Mohács), valamint halászó helyek jöttek ebben a tekintetben számításba. Halban rendkívül gazdag helyeket találunk a középkorban a Dráva dunai torkolatánál, Kopács falu (ma Kopačevo, Horvátország) környékén, pontosabban a kopácsi réten. Ezek különböző birtokosok kezén voltak, akik esetenként bérbe is adták azokat. Okleveles forrás tudósít arról, hogy egy Spaynar nevű pécsi polgár 1470-ben jelentős összeg fejében három évre bérbe vett több itteni halastavat Maróti Máté macsói bántól.³⁷ A fenti adat egyértelműen bizonyítja: a pécsi polgárok – jóllehet a fennmaradt források csupán egyetlen személy ilyen jellegű tevékenységének emlékét őrizték meg – komoly lehetőséget láttak a halkereskedelemben. A hal piaci értékesítése jó jövedelemforrást biztosított, dacára annak, hogy Istvánffy Miklós – némileg ellentmondva Oláh Miklósnak – azt jegyezte fel krónikájában, hogy Pécsen „*A hal pedig oly igen olcsó, hogy két batkán két arasznyit [két arasz hosszút] kilencet adnak.*”³⁸

---

³⁵ Jó példát szolgáltat ennek illusztrálására Szegeddel kapcsolatosan Bertrandon de la Brocquière 1433-ból származó útleírása. A burgund lovag a következőket jegyezte fel: „*Nagy bőség van itt mindenféle élelemből, különösképpen halból, amelyből nagyobbakat semmilyen más folyóból nem láttam kifogni. Itt egy nagy daru- és tüzokpiacot láttam. Ezeket a madarakat itt szokásosan vadásszák, de tisztátalanul készítik el és fogyasztják.*” Palásti László: Bertrandon de la Brocquière alföldi útleírása. *Somogyi-Könyvtári műhely*. 22 (1983) 4. szám. 231–232. Vö. Szeged története. I. 392–293. (A vonatkozó rész Petrovics István munkája)

³⁶ Oláh Miklós: *Hungária*. Gondolkodó Magyarok. Magvető Kiadó. Budapest, 1985. (Fordította: Németh Béla) 40.

³⁷ Dl. 17034. Kopácsra ld. Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Budapest, 1963–1998. 328–329.; Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III., V. Budapest, 1890–1913. II. 498.

³⁸ Istvánffy 2001. 91.

The Role of Agriculture in Late Medieval Pécs

The economic life of medieval Pécs was determined basically by three factors: first by its favourable geographical location and pleasant climate, secondly by the fact that due to the presence of the episcopal see and residence, of the chapter house that acted as a very significant place of authentication, it was an ecclesiastical centre of outstanding importance, and thirdly that it was situated in a region which, although, it had a very high population density, was, without significant towns. The fertile arable lands around the city were ideal for crop and wine growing, and provided enough produce not only for local consumption, but especially in the case of wine – also for long distance trade. Nevertheless, in the lack of relevant sources it is impossible to determine the ratio of those who within the urban society of the city were engaged directly in farming. Moreover the city, at several occasions, needed the import of cereals. The author makes an attempt – with the help of information gained mostly from charters and narrative sources – to localize the arable lands and vineyards owned by the burghers of the city. He also traces those data that refer to animal husbandry and fishing. As regards the former, the author stresses that the citizens of Pécs could participate in the fifteenth-sixteenth centuries in the international cattle export trade that prospered between Hungary and Italy.